

Роман СЛАВИЧ

Цими словами розпочинається Літургія Слова. Священик, закінчивши кадження, бере в руки Святе Євангеліє, робить ним знак хреста і співає виголос «Благословенне царство...». Що означають ці слова? Щоб дати відповідь на це запитання, слід пам'ятати, що Літургія не тільки урочисте дійство, що відбувається у храмі, але й подорож. Але куди ми прямуємо у цій мандрівці? Вищезгаданий виголос ознаменовує цю мету, пункт призначення нашої подорожі – Царство.

Христос розпочав свою проповідь словами про царство: «Покайтесь, бо Небесне Царство близько» (Мт. 4, 17). Також словами Господньої молитви ми просимо в Бога, щоб прийшло Його Царство. За словами отця Олександра Шмемана: «Благословляти Царство означає щось більше, ніж просто прославити його. Це означає проголошувати його як мету, як точку, що до неї спрямовані всі наші прагнення, інтереси, все наше життя, як найвищу й остаточну цінність усього суцього¹».

Царство Боже

Що ж таке Царство Боже? Це не якесь місце, яке невідомо де знаходиться. Воно – всередині нас. «Царство Боже є між вами» (Лк. 17, 21). Царство Боже – присутність Бога в нашому серці, життя з Богом і в Бозі. На кожній Літургії, проголошуючи прихід царства, ми радше нагадуємо, що воно вже прийшло, але ще не явилось у повноті. Тому нам, можливо, ще важко Його зауважити. Причиною цього є гріховність, незрілість. У Літургії ми вчимося бачити те Царство, і не лише бачити, але ввійти в його реальність і вже тепер брати в ньому участь. Бачимо, що Царство Боже має свою динаміку розвитку: від маленького гірничного зерна – до великого дерева, в якому шукають притулку птиці: «На що схоже Царство Боже? До чого б мені його прирівняти? Воно схоже на зерно гірничне, що чоловік узяв та й кинув у город свій, і воно вигналось і стало деревом великим, і небесне птаство гніздиться у його гілляках» (Лк. 13, 18-19). Царство Небесне не є якоюсь надбудовою над земним. Воно радше є перспективою, метою нашого світу, який завдяки присутності у ньому Бога преображується, перемінюється у Царство Боже, в якому Бог буде «усім в усьому» (I Кор. 15, 28). Тобто Бог явить свою присутність у світі явно і у славі.

Мирна екстенія

Після виголосу слідує Мирна екстенія. Її ще називають Великою. Вона містить прохання, які висловлюють молитву за мир, спасіння душ наших, за церковну єрархію, за всяке місто, країну... Ця екстенія показує, що Церква охоплює своєю увагою ціле життя людини. Тут знаходяться прохання, не тільки за духовні добра людини, але згадуються і життєві потреби: «За добре поліття, за врожай плодів земних...». Також ми молимося тут за «народ наш, правління і все військо». Земний бік життя людини є важливим, бо цей світ – середовище, в якому ми живемо. Церква свідомо, що для того, аби ми могли успішно вести духовне життя, маємо створити певні, хоча б мінімальні передумови. Якщо буде добра християнська влада, то вона намагатиметься діяти згідно з Божими Заповідями. Не матимуть місця крадіжки, обман, не прийматимуться антихристиянські чи навіть

антилюдські закони, не буде переслідувань. Метою влади справді буде служіння народів. А люди, проживаючи в такій державі, зможуть вільно визнавати себе християнами і матимуть більше шансів реалізувати християнські цінності у своєму житті. Також ми згадуємо у своїх молитвах тих, кого з нами нема: хто плаває, подорожує, хто є недужий, страждає. Тут присутня думка католицького (вселенського), всеохопного виміру Церкви. Церква – не лише священик і ми, вірні (присутні у храмі), вона покликана обійняти собою весь світ, усіх людей. З огляду на це, ми молимося за всіх людей. Своєю молитвою за світ, в якому живемо, ми поступово готуємо його до преображення, переміни у Царство Боже. Це покликання – опанувати світ (творіння) і вести його до Бога – людина отримала ще у раю: «І благословив їх Бог і сказав їм: «Будьте плідні і множтеся, і наповняйте землю та підпорядкуйте її собі» (Бут. 1, 28). Прямування людини на чолі творіння у напрямку до Царства Божого, до Бога мало б проходити через повернення до раю – стану перед гріхом (стану невинності, дитячості), а далі – до преображення (стану зрілості).

Суть преображення світу і обоження (уподібнення до Бога) людини полягає в тому, що ми можемо прийняти Бога у своє серце, щоб Він запанував у нас (у нашому житті). Ознакою присутності Бога у нас є мир. Апостол Павло навчає: «А плід Духа: любов, радість, мир, довготерпеливість, лагідність, доброта, вірність, тихість, здержливість» (Гал. 5, 22-23). Проханням про мир розпочинається Велика (Мирна) та Мала ектенії. Перші три прохання Великої ектенії – про мир. Ознака того, що ми маємо «мир Божий» (Фил. 4, 7), є спокій нашого духа, врівноваженість, здатність належно оцінювати різні життєві ситуації, не піддаючись сум'яттю. Перше прохання – «В мирі Господеві помолімся» – вказує на те, що людина повинна віднайти мир у собі, а тоді вже молитися. Віднайти мир у собі означає не перебувати у гніві, а також мати спокійне сумління, чисте від гріхів. Віднайшовши в собі мир із самим собою, з нашим ближнім і з Богом, ми молимося «за мир з висот і спасіння душ наших» – за той мир, який залишив Ісус Христос своїм апостолам, відходячи до Отця: «Мир залишаю вам, мій мир даю вам» (Йо. 14, 27). Ми знаємо, що мир, здобутий нашими зусиллями, є непостійний і відносний. Повноту ж миру отримуємо від Бога. У тому значенні мир виступає плодом зусиль людини (її чеснот) і Божественної благодаті («миру Божого»). Здобувши мир, ми, християни, молимося за мир всього світу, аби цей мир поширився на весь світ. Ми хочемо, щоб все творіння перебувало у гармонії між собою і по відношенню до Бога. Це і є райським станом – станом гармонії, цілості, здійсненням Царства Божого. Ось що пише з цього приводу отець Мелетій Соловій: «Бо це прохання за мир є нічим іншим, як проханням за здійснення Божого Царства на землі»². А перебування у мирі веде до «спасіння душ наших».

Антифони

Отримавши мир Божий і надію на «спасіння душ наших», ми вдячні Богові за ці його щедрі дари. Починаємо бачити і розуміти Його велич, славу, любов і турботу про нас. Постава вдячності та прослави Бога виражається у співі антифонів. Антифони – це стихи псалмів, які співаються на Літургії навпереміну двома крилосами. Сама практика співання псалмів перейшла в християнську церковну традицію з синагогальної. Літургія святого Івана Золотоустого містить три антифони. Вони між собою розділені Малими ектеніями, а також мають свої відповідні молитви. У першій молитві священик тихо просить, щоб Господь споглянув на нас і вчинив з нами багаті милості свої, взиває до Божої доброти, аби Господь був милостивим і близьким до наших потреб і прохань. У другій – священик

продовжує молитися за спільноту вірних, прохає, щоб Господь благословив і охоронив її і не залишив нас, а чував над нами. Словами третьої молитви просить: «Прохання слуг твоїх сповни» і завершує молитву просьбою отримати в теперішньому віці пізнання Його істини, а в майбутньому – життя вічне. Тут знову присутня тема Царства Божого – життя вічного. Передумовою цього життя є пізнання Божої істини – Його Самого: «Я – путь, істина і життя!» (Йо. 14, 6).

«Єдинородний Сину»

Царство Боже відкрив нам Ісус Христос. Саме про Його Особу йде мова у гімні «Єдинородний Сину». Це глибокий догматичний твір, авторство якого приписують імператорові Юстиніану. У цьому гімні ми визнаємо, що Христос, Син і Слово Бога-Отця – істинний Бог. Він заради спасіння людського роду «воплотився від святої Богородиці..., незмінно ставши чоловіком». З цього бачимо, що Христос – Богочоловік. Це означає, що Він, як Друга Особа Божа, володіє двома природами: Божою і людською. Завдяки воплоченню Христа ми отримуємо можливість стати причасниками Божої природи через Його людську природу. А через причастя до Божої природи маємо доступ до нового життя – життя з Богом. Цим гімном визнаємо Ісуса за справжнього Бога-Сина, «рівнославимого з Отцем і Святим Духом». Закінченням молитви є прохання: «Спаси нас». Воно звернене до Христа, бо у Ньому ми примирилися з Богом і отримали спасіння.

Малий вхід

Під час третього антифону відбувається Малий вхід. У давнину це, властиво, був початок Літургії, бо саме в цей момент у храм входив єпископ. Єпископ на Святій Літургії являє собою Христа, і таким чином під час входу відбувається явлення Христа людям. Вхід відбувався у т.зв. стаціональних Літургіях: вірні збиралися у визначеному місці і йшли вулицями міста до храму, де мала відбутися Божественна Літургія. Цей похід супроводжувався співом антифонів. Згодом цей звичай зник. Сьогодні в часі Малого входу відбувається виніс Святого Євангелія, що є символом Сина Божого. У ньому – Слово Боже, яким є Христос. У винісі Євангелія збереглося це значення Малого входу – явлення Христа. Словами молитви входу священнослужитель просить: «...вчини із входом нашим, щоб був входом святих ангелів, які співслужать з нами і разом з нами славословлять Його доброту...». Тут проявляється космічний характер Божественної Літургії, яка долає час і простір і об'єднує навколо Христа все творіння, творячи таким чином спільноту святих – Церкву, головою якої є Христос.

Після входу співаються тропарі і кондаки – короткі похвальні пісні, які оспівують свято, виявляють його зміст, оспівують життя, заслуги та чесноти святих. Тропарі, розкриваючи значення свята, є своєрідною його проповіддю. Кондаки є немовби нашим голосом у відповідь на цю проповідь, її доксологічним відображенням. Богородичні – це кондаки на честь Богородиці, які долучаються до тропарів.

Трисвяте

Далі йде спів «Трисвятого». Це гімн прослави Осіб Пресвятої Трійці. Кожна тиха молитва закінчується славословленням, прославою Пресвятої Трійці. Висвітлити значення цього гімну нам допоможе стихира на стиховні коліноприклонної Вечірні на свято Зіслання Святого Духа. «...Святий Боже, що все твориш Сином, за співдіанням Святого Духа! Святий Кріпкий, що нам Отця об'явив і в світ послав Святого Духа! Святий Безсмертний і Душе-Утішителю, що від Отця виходиш і в Сині перебуваєш: Тройце Свята, – слава тобі!»³

Апостол і Євангеліє

Після співу трисвятого – читання Апостола. Звичай читання Святого Письма ввійшов у християнську традицію з синагогальної. Читання Тори і її тлумачення – серце синагогального богослужіння єврейського народу. За висловом Тертуліана: «Збираючись, ми читаємо Святе Письмо, щоб, відповідно до обставин, витягнути з нього науку на майбутнє життя, або якесь примінення до сучасного. Святим словом скріплюємо себе у вірі, кормимо надію, скріплюємо наше уповання»⁴. Апостол – це проповідь апостолів. Христос послав їх у світ із місією: «Ідіть, отже, і зробіть учнями всі народи: хрестячи їх в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, навчаючи їх берегти все, що я вам заповідав» (Мт. 28, 19-20). Читання Апостола включає в себе Діяння апостолів, послання апостола Павла та соборні послання. У них ми знаходимо повчання і тлумачення нашої віри: в Кого віруємо, який з цього впливає наслідок і, відповідно, якою повинна бути наша постава. Тут ми знайдемо вирішення різних проблем у нашому житті. Це є цінний досвід, на основі якого слід зуміти в душі апостольської проповіді дати відповідь на різні виклики часу.

За читанням Апостола йде читання Євангелія. Уже згадувалося, що воно є символом Ісуса Христа, бо містить Слово Боже, що ним є Син Божий. Читанню Євангелія передуює молитва: «Засвіти в серцях наших, чоловіколюбче Владико, нетлінне світло Твого богопізнання і відкрий духовні очі наші, щоб ми зрозуміли Твої євангельські проповідування...». Через читання і слухання Божого Слова пізнаємо Бога. Тому читання Євангелія на Літургії має за мету запалити у нас це світло богопізнання, адже за пізнанням Господа йде дотримання Його «блаженних заповідей». Щоб богопізнання стало для нас можливим, ми повинні прийняти Боже Слово у своє серце. Прийняття відбувається через причастя Його Слова. Це означає проїнятися цим Словом, щоб воно пронизало ціле наше ество, і втілювати його у своєму житті. Причастя Божого Слова є кульмінацією Літургії оглашених. Христос, відкриваючи себе у Євангелії, проголошує цим «благую вість» – прихід Царства Божого. Зауважмо, що Ісус поступово об'являє нам тайну Царства: спершу у слові, а пізніше – у причасті Його Самого (Пресвятій Євхаристії). Уже згадувалося, що першою ознакою Царства є присутність Бога у «всьому», а Євхаристія – присутність у нас Христа, за словами апостола Павла: «Живу вже не я, а живе Христос у мені» (Гал. 2, 20).

Проповідь після прочитання Євангелія є продовженням цієї Благовісті, є її проголошенням, актуалізацією в наше життя. Ми повинні сприймати слова Апостола, Євангелія, проповідь священнослужителя «...не як слово людське, а як воно є справді – як Боже слово, що й діє у вас, віруючих» (I Сол. 2, 13).

Після проповіді молимося Єктенію усильного благання. У ній містяться прошення за церковну ієрархію, земну владу та військо, за всіх православних християн. Також тут відбувається поминання імен тих осіб, за яких подали намірення (перший раз їх поминали під час Проскомидії).

«Всі оглашенні, вийдіть...»

Завершується Літургія Слова єктенією за оглашених. Це пов'язано з тим, що в перші століття християнства існував інститут катехуменату (оглашення), який готував охочих до прийняття таїнства Хрещення. Оглашенні – це люди, імена яких оголошував єпископ у храмі, і від того часу ця людина готувалася до таїнства Хрещення. Підготовка полягала у пізнанні і тлумаченні правд віри, Святого Письма. Оглашенні брали участь у Літургії Слова, під час якої слухали Слово Боже та катехизу (науку), але не могли брати участі у Літургії Жертви. Хрещення відкриває нам двері до Царства Божого, уможливорює участь

у «весільному бенкеті», стає одежею «весільною», символом якої є крижмо. Після заклику «Всі оглашенні, вийдіть...», оглашенні виходили до притвору. Двері до храму вірних зачинялися, і відбувалася Літургія вірних, яка своїм осердям має Пресвяту Євхаристію – причастя Тіла і Крові Господа Нашого Ісуса Христа. Це вже є наступний етап у явленні Царства Божого, яке відбувається поступово: від проповідування про нього, до його приходу, і з нашого боку – прийнятті його.

Примітки:

1 Олександр Шмеман. За життя світу: таїнства і православ'я. Львів 2009, с. 51.

2 о. Мелетій Соловій. Божественна Літургія. – Львів, 1999. – С. 208.

3 Молитвослов. – Рим, 1990. – С. 741 – 742.

4 Цит. за: о. Мелетій Соловій. Божественна Літургія. – Львів, 1999. – С. 254.

Роман СЛАВИЧ. Літургія Слова// СЛОВО № 4 (44) 2010, с.4-6